

Brev från Susen

Susen Rydberg (född Hasselblad) gjorde sitt bästa för att utplåna sina spår inför eftervärlden. Sina privata brev förstörde hon, liksom hon försökte övertala sina vänner att bränna hennes del av korrespondenserna. I de flesta fallen lyckades hon också. De enda större sviter som finns bevarade är breven till Emma Irene Åström (som inte lydde väninnans maning utan gömde brevbunten) och till Otto Borchsenius (som kanske räddats för att hon här så att säga upprätthöll Viktors korrespondens). Huvuddelen av de övriga är sprungna ur hennes roll som makens sekreterare, eller (efter hans död) som vårdare av hans litterära arv. Mer personliga brev är sällsynta. Ett nyupptäckt undantag är de nio breven till ungdomsväninnan Julia von Vollmar (född Kjellberg), varav fyra presenteras här. De finns på International Institute of Social History i Amsterdam, vars arkivförteckning numera kan nås på nätet.¹

Julia var Susens kusin och kom från en rik göteborgssläkt, nära sammantvinnad med den Hasselbladiska.² De var födda samma år (1849), men deras öden kom att bli ganska olika. Julia var politiskt radikal, arbetade med Ellen Key i Anna Whitlocks privatskola (där den progressiva delen av Stockholmseliten placerade sina döttrar), var aktiv i kvinnorörelsen och gjorde 1884 en halvårslång resa i Europa tillsammans med författarinnan Anne-Charlotte Leffler. De uppsökte radikala intellektuella som Oscar Wilde, Eleanor Marx och den tyske socialistledaren Georg von Vollmar; det sistnämnda mötet resulterade i äktenskap. Vollmar rörde sig vid denna tid i revisionistisk riktning och kom att bli en av socialdemokratins

¹ Breven till Julia finns i Georg von Vollmar-samlingen (<http://www.iisg.nl/archives/en/files/v/10776309.php>).

² Julias far var grosshandlaren Victor Abraham Kjellberg (1814-1875), bror till Susens mor Susanna. Två av Julias syskon gifte sig med syskon till Susen. Om Victor A. Kjellberg se Svenskt biografiskt lexikon.

förgrundsgestalter. 1885 besökte de nygifta Sverige, där Georg (under stort väsen från den konservativa pressen) framträdde vid politiska möten och satte spår i Hjalmar Brantings utveckling. Som vi skall se av breven träffade de också Rydbergs och verkar haft trevligt tillsammans, men om man härvid också kom in på politiken så märks det i alla fall inte i Susens brev.

De nedan publicerade breven är från 1885 och början av 1886. Rydbergs har just flyttat till Stockholm, med allt vad det innebär av nya umgängeskretsar och sociala sammanhang. Samtidigt som man med förtvivlade ansträngningar försöker bli klara med det mytologiska mastodontarbete som i ett halvt decennium ockuperat Viktors hjärna. Susen sliter sina ögon blodiga med renskrivningsarbetet, hon kämpar med sin roll som grindvakt mellan maken och den påträngande yttervärlden, och hon försöker med alla medel hålla liv i det hon ser som hans väsentligaste uppgift, den poetiska diktningen. Samtidigt som hennes egna drömmar bleknar och försvinner. Här konkretiserade i den länge planerade färden till Syd-europa, deras första långa tripp tillsammans, kanske en ersättning för bröllopsresan. En resa som slutligen påbörjas strax efter sista brevet, men som kommer att bli en enda lång serie av missräkningar.³

Breven innehåller en och annan ny detalj om den offentlige Rydbergs liv och verk. Intressantare är de unika bilder som ges inifrån äktenskapet och av det gemensamma arbetet i författarfabriken, och det porträtt av Susen som tonar fram. Hennes bristande självkänsla kan anas i bilden av den beundrade väninnan – allra tydligast uttalat i ett brev som inte fick plats här. "Om jag icke vore der jag är – om Viktor inte behöfde mig, hur obetydlig jag än är, så skulle jag helst af allt i verlden vilja vara din jungfru."⁴ Men nu *är* det ju faktiskt så att

³ Se t ex Susens brev till Otto Borchsenius 13.1.1887 (Kongl Bibl) och till Emma Irene Åström 29.8.1886 (Åbo Akademi bibliotek)

⁴ Susen Rydberg till Julia von Vollmar 24 oktober 1887 (International Institute of Social History).

Viktor behöver henne, och att världen behöver Viktor – det är i alla fall efter den linjen hon bygger en mening med sitt liv.

Jag har uteslutit några avsnitt som berör familjenyheter om gemensamma släktingar.

TORE LUND

Julia Kjellberg
Fotografi av Gösta Florman
Reproduktion utförd av Kungl. Biblioteket

18 november 1885

Kära älskade Julia! Tack för ditt brev! – ditt kära brev, som jag blef så glad öfver. Att du räcker till, som du gör för alla dina många vänner är förundransvärdt och jag beundrar dig och svärmar för dig – du lilla aldrabästa!! Du har nog väntat på att höra af mig – ty äfven det hinner du med – så förmäten är jag, att jag tror det. Längesen skulle jag skrivit, men vet du – jag skrifver för Vicke, så jag skrifver mig blind och måste hålla upp ett par dar då och då. Det är nu så brådtom med hans arbete och han längtar och trånar efter att se sin bok färdig, så vi arbeta här för brinnande lifvet. Det har gått bra för honom – han har fått mycket färdigt och fått det som han vill ha det. Finge han blott vara i fred – men det är ju omöjligt då man lefver midt i ett stort samhälle, som känner honom och vet hvad han duger till. Och hvad han gör, gör han bra och alltid har hans biträdande något godt med sig, så inte skulle jag klaga, om icke detta förskräckliga arbetet kräfde honom så uteslutande, som det gör. Nästa termin tänker han hålla romerska föreläsningar och om inte boken är färdig innan dess – så blir det antagligen pannkaka af alltsammans. Derfor är vårt lif nu såder "på nåder" och jag vågar knapt gå utom dörren, af fruktan att några skall komma med något, som jag skulle varit hemma och motat. Med bästa vilja kan man emellertid inte mota allt. Nu skulle han t. ex. vara juryman om ett par dagar i ett mål mellan Boltzius och en Upsalastudent.⁵ Jag är ganska orolig, ty det kostar honom så stor ansträngning efter hvarje afbrott – och nu är han så bra i farten – men det kan inte hjälpas.

⁵ Om tryckfrihetsmålet mellan studenten August Petersson (som i pressen kritiskt granskat den kände helbrägdagöraren Fredrik August Boltzius) och tidningen Vaktaren (som försvarat Boltzius) se David Liljemark, *Boltzius*, Sthlm 2009.

Af Mina⁶ hörde vi häromdagen att du fått en stöt i hufvudet och det har gjort oss mycken oro. Raring – var rädd om dig – ack om du kunde lära dig det! Mina väntade bref och har kanske fått i dag – jag skall i qväll titta upp för att få höra att du intet men har af stöten, hvilket jag innerligen hoppas. – Att du icke skall tåla ditt hemlands klimat är bra sorgligt, men får bli oss en tröst då vi måste sakna dig. Hilda⁷ skrifver till Mina, att du känner dig friskare sedan du kom ut och det är ju väl – så klen som du var här, var riktigt svårt att se. Jag mötte Ellen Key – hon var så rädd din klenhet kunde ha något särskildt att betyda, men det ville hon inte – förklarade hon alldeles bestämdt. – Hon är bra snäll, men har alltid så brådtom, så man törs knapt helsa på henne. – Emma Åström⁸ är ofta här – vi tycka särdeles mycket om henne, både Viktor och jag. Stackars flicka – klen och sjuklig och med en tärande hjärtesorg och så med hennes öfverdrifna finkänslighet och samvetsgrannhet, ålägger hon sig mycket onödigt lidande. Hur ska man få litet ruff⁹ i henne?! Jag försöker med mat och dryck och genom att visa henne att man håller af henne – repeterar allt hvad Vicke säger om henne – till den kraft och verkan det hafva kan. Efter föreläsningarna är hon med på vårt lilla nachspiel och det roar

⁶ Mina: Julias syster Wilhelmina.

⁷ Hilda: Julias syster, gift med Susens bror Oscar.

⁸ Emma Irene Åström (1847-1934), den första finska kvinna som tog akademisk examen, var vad man på den tiden kallade ”en brinnande själ”, hyperintelligent och anorektisk. Hennes beskyddare Uno Cygnus hade 1884 sänt henne till Sverige för att vårda sin hälsa. Under resan träffade hon Rydberg, vars författarskap hon länge beundrat. Senare kom hon att tillbringa många och långa perioder i Rydbergs hem, livligt uppmuntrad av Susen, som inte tycks ha kunnat få nog av hennes sällskap. Se Margit Åström, *Emma Irene Åström*, Helsingfors 1967.

⁹ *Ruff*, (i sht i vissa trakter, vard.) fart, energi, drift, driftighet, framåtanda, schvung, livskraft, kläm, ”ruter”; särsk i sådana uttryck som *ha ruff i sig*, *det är (ingen el ingen riktig) ruff i ngn...* (SAOB)

henne rätt mycket. Då gå vi – Meijerberg¹⁰, Emma och vi – vanligen in på Phoenix och äta en liten enkel supé och sen – kommer det viktigaste – gå vi in i ett litet kabinet innan för Kafé't och få hvar sin äggoddy och der ha vi vanligen riktigt treffligt. Våra herrar trifvas och bli språksamma och underhållande och t.o.m. Emma blir lifvad och börjar tala – icke blott med ögonen. – [...]

Hos Ann-Charlotte var i fredags "Svältring".¹¹ Jag skolkade – gick till Alma i stället, då jag inte sett Alma på en vecka och visste, att hon inte var riktigt kry.¹² Viktor gick emellertid till Edgrens och kom nöjd och glad hem och tyckte han hade haft treffligt. Bondeson var der och sjöng och berättade – och gjorde det så bra.¹³ – Vicke var riktigt belåten. Alla människor voro snälla – "riktigt hjertliga" emot honom, så han var riktigt uppkryad. [...]

Och nu är din rare man midt uppe i sin verksamhet igen. Det är så roligt att ha sett honom och sett Er tillsammans ty man kan nu lättare föreställa sig hur I han det. Och en sådan man som du fått Julia! – jag vågade aldrig hoppas, innan jag sett honom, att jag skulle unna honom dig, men nu gör jag det nästan och är så glad att Ni funnit hvarandra, ty ovanliga som

¹⁰ Carl Jonas Meijerberg, folkskoleinspektör, gymnast och gammal vän till Rydberg.

¹¹ *Svältringen* var de unga åttitalisternas litterära salong, instiftad av Ann-Charlotte Leffler-Edgren och besökt av bl a Sonja Kovalevsky, Alfhild Agrell, Amanda Kerfstedt, Ellen Key, Gustaf och Karl af Geijerstam, August Bondeson, Edvard Fredin, Georg Nordensvan, Karl Axel Melin, Hellen Lindgren, Ernst Lundqvist och Oscar Levertin. Namnet kom av att man av ekonomiska skäl bara serverade kallskuret till supéen. Att även Rydberg stundom deltog har inte uppmärksammats, fast Claës Lundin nämner det i *Nya Stockholm*, 1890 (s. 462ff).

¹² Alma var en av Susens fyra systrar, gift med Julias bror, grosshandlare John Kjellberg.

¹³ August Bondeson hade gjort sig ett visst namn med halländska folkklivsberättelser och visor som han själv framförde; senare skulle han bli berömd genom *Skollärare John Chronschougs memoarer*.

I ären båda var det icke lätt för något af Er att finna den som passade. Men nu passar det verkligen och det är jag så innerligen lycklig öfver. Kommer han ihåg ännu sin tredje fru, min andre man?¹⁴ tacka honom då för hans vänlighet – tacka honom innerligt! Det är så tomt efter Er här uppe, så det lönar icke mödan att söka uttala det – hjertetjufvar som I ären begge. [...]

Nu hinner jag ej mer – post-tiden är inne. Många och hjertliga helsningar till Er båda från Edra tillgifna

Viktor och Syssi R.

19 december 1885

Älskling! I största hast ett innerligt tack för dina båda kära bref! – Jag har försökt, så diplomatiskt, som Mi¹⁵ sjelf skulle gjort det locka ur henne hennes hemligaste längtan och så mycket tror jag mig bestämdt kunna säga, att det var inte gardiner. [...] Hon är för rar den lilla Mi – jag tycker så mycket om henne. I morgon qväll ska vi narra henne med på Akademiens högtidsdag – höra på Erkebiskopen – Odhner och Malmström.¹⁶

Emma Åström bor nu här och vi äro mycket goda vänner. Viktor har lofvat gå igenom Völuspå¹⁷ med henne och hennes

¹⁴ Återkommande internt skämt som bygger på betydelseskilnaden mellan tyskans Frau och svenskans fru.

¹⁵ Mi: gissningsvis en kortform av Mina (se not 5 ovan).

¹⁶ Svenska Akademiens årliga högtidsdag 20 december. Detta år skulle historikern Claes Odhner installeras. De andra som nämns är historikern Carl Gustaf Malmström och ärkebiskopen Anton Niklas Sundberg. – Det brukar sägas att Rydberg undvek Akademiens högtidsdagar alltsedan han 1879 tilldelats Nordstjärneorden – se t ex Germund Michanek, *Skaldernas konung*, Sthlm 1979, s. 118 – men tydligen kunde han göra undantag.

¹⁷ *Völuspå*, völvens spådom, dikt i den poetiska eddan och en av utgångspunkterna för Rydbergs mytologiska studier.

hjerter "boltar" bara hon tänker derpå. Hon skall på Akademien i morgon uppträda i en ny paryr¹⁸ – en dunkelröd klädning, som är ganska lyckad och som klär henne så bra och när Fahlstedt friserat henne, ser hon riktigt bra ut. Hon har i allmänhet en smula färg och ser – tycker jag – kryare ut. – Hon svärmar fortfarande för Viktor – ja icke alls mindre – kanske snarare tvärtom. Viktor trifs bra med henne och om vi komma att bo beskedligt på landet nästan i sommar, så ska hon komma till oss. [...]

Viktors krafter är mycket medtagna och vilja ibland icke alls räcka till. Emellertid har han hunnit rätt långt i sitt arbete, men i alla fall återstår omkring 200 sidor att åstadkomma innan nästa termin börjar så några ferier finns icke att tala om.¹⁹

Nu hinner jag ej mer – ville så gerna prata med dig om mycket, men har mycket att göra f.t. Helsa din rare man och tacka honom för hans vänliga rader till mig. Tacka honom också för att han icke lemnade dig i ro utan höll i dig, som han gjorde – jag är så glad att veta dig lycklig, älskade Julia! Tusen varma hälsningar från oss båda till Er, käre vänner – god fridfull Jul och tack af innerligaste hjerta för Eder vänskap!

Din hängifna Syssi.

10 januari 1886.

Älskade rara Julia!

Du är "så genomrar" som Vicke sade, då jag läste ditt bref för honom. Ack ja, du vet inte hur rar du är, men – fråga Georg. Att få träffa dig skall bli roligt öfver all beskrifning – eljest känner jag mig just icke glad åt att resa. Viktor har varit

¹⁸ *Paryr*, vacker l. fin. l. dyrbar klädedräkt, stass, skrud (SAOB).

¹⁹ Första delen av *Undersökningar i germanisk Mythologi*, som till sist kom att omfatta 755 sidor.

mycket klen och är det allt fortfarande, så han orkar icke önska något – mer än att få sin bok färdig. För närvarande består han uteslutande af denna önskan – något annat existerar knapt. Men lyckas han verkligen få detta och vi få komma ut, så hoppas jag ännu skall vara tid för honom att återvinna helsa och lefnadsmod. – Det har varit en tung tid. Jag har tänkt mycket på dig och längtat efter dig, men icke kommit mig för med att skriva. Det finns bara en Julia! – det är visst – och man kan aldrig upphöra att sakna och längta efter henne. Det är allt tur för Georg, att han är så rar, som han verkligen är, ty eljest skulle man aldrig kunna unna honom hans lycka. Men ack om han varit svensk ändå!! – eller vi varit tyskar!

Länge har, som du vet, Viktor varit öfveransträngd och i stort behof af hvila, men "die Götter" ha icke släppt honom. Äfven före Jul var det ofta oroligt, men 3dje dag Jul tog det en allvarligare vändning – då började svindelattacker, som du vet han lidit af i flere repriser under de 4 sista åren. Under mer än en vecka hade han det dagligen – 3 à 5 ggr om dagen. Nu kommer det icke så ofta, men man är likväl aldrig säker. Han orkar icke gå ute, utan vi åka en timme om dagen. Hvarje stund, då han är fri från yrsel – arbetar han. Att förmå honom afbryta arbetet – vore icke tänkbart – hellre stupar han och han skulle icke kunna ha någon glädje eller nytta af någonting så länge han ännu måste arbeta med detta i sina tankar – det har han nog rätt i. Emellertid går det naturligtvis icke med någon fart under dessa förhållanden, så jag vet icke när han blir färdig. Han trodde sjelf, att Januari skulle räcka, men nog kommer halfva Feb. åtminstone äfven att gå åt – det är omöjligt att säga på förhand.

Hvar du än finns vid den tid då vår resa verkligen blir af, så ger jag mig icke, utan att få komma dit – det är då säkert. Roligt vore om Ni vore kvar i Dresden, ty Viktor och Snoilsky träffades så obetydligt i somras – endast i stort sällskap – och de ha å ömse sidor längtat efter att råkas under långa tider,

och de ha båda godt af hvarandra så dit böra vi komma.²⁰ Men det sägs, att hans fru aldrig låter honom vara på tu man hand med en vän? I så fall får du hjälpa mig att vara fiffig, ty eljest är det förfeladt – de skulle aldrig komma i stämning om de icke få vara för sig sjelfva och de ha svärmat förr tillsammans och det går så bra att svärma med Carl Snoilsky, brukar Viktor säga. Ingenting skulle vara lyckligare eller bättre för min skald, för att få honom frisk och stark igen, än om han kunde dikta – ge uttryck åt allt det, som han under de sista åren fått stänga inne – gömma på – det är en faslig mängd. Jag har en liten annotationsbok med utkast – som vi samlat på under de här åren och den skall jag så oförmärkt lägga fram i en lämplig stund, som jag hoppas må komma.

Ja, hoppas måste man – hur mörkt det kan se ut ibland. Jag vill icke tro att det skall vara för sent – om vi blott komme ut snart!

Den präktiga farbror Hedlund har åtagit sig korrekturläsningen, så tryckningen kan börja fastän vi resa. Han är en verklig vän, som icke skyr något, då det gäller att göra en tjänst. [...]

Viktor längtar och trånar efter att se sin bok färdig, så naturligtvis gjorde farbrors ädelmodiga anbud honom stor glädje. För att spara honom oron, att något af manuskriptet kunde råka ut för en malheur, har jag börjat skriva af, som du vet, men då jag ensam före resan ej kunde hinna med det, så har jag nu hvarje dag 4 fröknar, som hjälpa mig. Hela salen är nu full af skrivande damer och nästintill sitter Viktor och skrifer – här råder en flit, som är utomordentlig. [...]

Nu farväl för i dag. Då jag får något mer bestämdt, skall jag låta höra af mig igen. Tack för all din vänlighet – ack hvad det skall bli roligt att få se dig. Kyss min andre man hjertligt och

²⁰ Poeten Carl Snoilsky hade 1879 flytt utomlands i samband med sin skilsmässa. Han bodde nu med sin nya fru i Dresden, men hade sommaren 1885 för första gången efter landsflykten besökt Sverige.

säg honom, att jag håller innerligt af honom. Min Vicke sänder Eder båda varma helsningar. Han är så trött - så förfärligt trött, så han riktigt qvider. Stackars min Vicke - ack om hans arbete vore färdigt snart!

Din tillgifna Syssi

[odaterat vintern 1886, troligen 26 februari]

Fredag - i stor hast.

Älskling tack för ditt rara brev! Tycker du och din rare man det är ledsamt, att vi icke komma öfver den ort der I finnes - tack för det! men hvad tror du jag tycker?!? Jag har haft så svårt att finna mig i denna misräkning, så jag vill icke försöka beskriva det och har ännu icke smält den på långt när. Ack Julia tror du du kan veta hur den som håller af dig kan längta efter dig - du lilla det kan du inte. - Icke är det cholera som vållat ändringen i resplanen - nej tyvärr - ty då hade ju skälet kunna bortresoneras. I ett resebrev - jag tror i Dagbladet - stod för kort tid sedan, att hela Venetianska området är under karantän. Det vill man naturligtvis helst undvika och något sådant nämde jag till Mi under något af våra flygtiga sammanträffanden - derifrån den historien!

Hade Viktor varit någorlunda kry så hade emellertid allt detder ju lätt låtit arrangera sig, men han är så klen att vi måste ta rakaste vägen ner till Rivieran för att han må komma till mildare klimat och kunna vara ute utan att röra sig för mycket, ty det orkar han inte. Här ha vi åkt och ofta har han icke ens orkat med trapporna utan i pels och pelsmössa vandrat i salen vid öppna fönster för att få frisk luft. Då vi någon gång försökt att promenera ha vi i allmänhet knapt hunnit till Humlegården förrän vi fått vända om och han har varit förbi då han kommit hem. De aldra sista 8-10 dagarna

har han varit något kryare, men Wising²¹ manar på oss och säger, det är nödvärdigt han snart kommer ner till södern. Vi ha nu stått på resande fot länge och väl, men det ena efter det andra har kommit emellan. Än har Viktor varit för klen – än jag varit förkyld – Christine sjuk²² – och med Alma har det varit så fram och tillbaka. Nu senast i dag – just som vi skulle bege oss till bangården kom bud att farbror Hedlund kommit till staden, och då blef det åter en dags uppskof. Jag tror att vi resa i morgon – dock icke längre än till Katrineholm – och ligga der öfver natten.²³ Dagen derpå fortsätta vi till – ja det vet jag inte, ty våra planer ha blifvit så omgjorda gång efter annan så för ögonblicket ha vi inga alls. – Viktor kände ett hjertebehof att ha skrivit något på det här stora arbetet i sitt gamla Jönköping vid ett fönster med samma utsigt som då han var pojke och började skriva i verlden. Han hade gömt en liten bit – godbit – för ändamålet och jag hade också litet skrivargöra och vi skulle arbetat tillsammans der. Den fantasin ha vi gått och gladt oss åt och det syntes för Viktor vara det mest lockande af hela resan. – Men – det har stått i tidningarna att han ska ut och resa och det har kommit diverse bref från Lund och från Köpenhamn att han må ta den vägen så hans vänner måtte få råka honom åtminstone i förbifarten. Att ta vägen öfver Jönköping både till och från Göteborg blir för krokigt för mycket slöseri, så med krafter som med pengar och därför vet jag ännu ingenting på andra sidan Katrineholm. Resor tröttar Viktor alltid mycket, så vi få hela tiden dela i små

²¹ Professor Per Johan Wising, Rydbergs läkare.

²² Christine var den ena av familjen Rydbergs två husor, se Susens brev till Emma Irene Åström 1885-86 (Åbo akademis bibliotek).

²³ Av ett brev från Viktor Rydberg till ”broder P”, daterat söndag 28/2 1886 och skrivet i Katrineholm, framgår att resan påbörjades denna dag (brevet på KB, Acc. 1993/126). Susens brev från ”fredag” bör då vara skrivet 26/2.

portioner, och därför är det så mycket angelägnare att ta så raka vägar som möjligt.²⁴

Det finns intet hopp således att få råkas nu, men på hemvägen – då ska Vicke vara kry och rask, hoppas jag och då! ack Julia – hoppas för man ju för att kunna lefva men jag får akta mig att glädja mig på förhand, ty – då blir det sällan af. Helsa Snoilskys! Viktor hoppas på hemvägen äfven få råka dem. Nu skulle de kanske icke få så roligt af hvarandra – Viktor orkar så litet – mins du Stenungsön?²⁵

Jag hinner icke nu mer. – Julia – jag gråter för mig sjelf – jag näns icke visa Vicke hur ledsen jag är – då blir han så förtviflad. – Han är så rar.

Kyss min andre man och bed honom icke glömma mig fast vi icke nu råkas. Julia – du är i mina tankar alla dagar och i min längtan.

Viktor ber innerligt helsa Er och Snoilskys.

Din Syssi.

²⁴ Det sista avsnittet av *Undersökningarna* kom istället att skrivas på hotellet i Katrineholm, enligt det ovan nämnda brevet till ”broder P”.

²⁵ På Stenungsön i Bohuslän tillbringade Viktor och Susen sommaren 1880, året efter sitt bröllop.